

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การติดตามและประเมินผลโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ในเขตปฏิรูปที่ดิน : กรณีศึกษาโครงการบ่มเพาะเกษตรกรอนาคตในเขตปฏิรูปที่ดิน มีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามและประเมินผลโครงการบ่มเพาะเกษตรกรอนาคตในเขตปฏิรูปที่ดิน ศึกษาศักยภาพ ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินงาน และเพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุง และพัฒนาการดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ในเขตปฏิรูปที่ดิน การติดตามและประเมินผลครั้งนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ ร่วมกับการสนทนากลุ่ม ในพื้นที่ทั่วประเทศ 16 จังหวัด เกษตรกรตัวอย่างจำนวน 172 ราย

ผลการติดตามและประเมินสามารถสรุปเป็นประเด็นดังนี้

1) โครงการบ่มเพาะเกษตรกรอนาคตในเขตปฏิรูปที่ดิน ต้องการสร้างแรงงานภาคการเกษตรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ทางการเกษตร เข้ามาทดแทนแรงงานภาคการเกษตรที่มีแนวโน้มโครงสร้างอายุสูงขึ้นทุกปี เข้ามาทำประโยชน์ในพื้นที่ขนาดเล็ก (ไม่เกิน 5 ไร่) ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้เป็นเกษตรกรที่มีคุณภาพในอนาคตต่อไป โดยร่วมมือกับ สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ในการให้ความรู้แก่เกษตรกร

งบประมาณที่ใช้ในโครงการทั้งหมดมาจาก สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ในการอบรมเตรียมความพร้อมการปรับวิถีชีวิตเกษตรกรและการฝึกทักษะประกอบอาชีพ ค่าเบี้ยเลี้ยงเกษตรกร และค่าปัจจัยการผลิต เจ้าหน้าที่รับผิดชอบโครงการมีทั้งเจ้าหน้าที่จาก สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ส่วนกลาง และเจ้าหน้าที่ส่วนภูมิภาค ทั้งนี้พื้นที่ดำเนินการเป็นพื้นที่โครงการนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรต้องมีความสัมพันธ์คือผู้มีความรู้ทางการเกษตรไม่ต่ำกว่าระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ในทุกสถาบัน

2) เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 78) อายุโดยเฉลี่ยของเกษตรกรประมาณ 37 ปี เกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 40-49 ปี ประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของเกษตรกรจบการศึกษาในระดับ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) จำนวนสมาชิกครัวเรือนโดยเฉลี่ยของเกษตรกรประมาณ 3 ราย และมีสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตรโดยเฉลี่ยประมาณ 1 ราย

รายได้ทางการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 60,259 บาทต่อครัวเรือนต่อปี รายได้นอกการเกษตรของเกษตรกรโดยรวมประมาณ 92,607 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และรายจ่ายในครัวเรือนเกษตรกรโดยเฉลี่ยประมาณ 79,400 บาทต่อครัวเรือนต่อปี การออมเงิน พบว่า เกษตรกรมีเงินออมในภาพรวมทั้งประเทศ ประมาณ 49,222 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่ภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรโดยรวมประมาณ 163,131 บาทต่อครัวเรือนต่อปี แหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่มาจาก กองทุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยเกษตรกรใช้เพื่อการลงทุนทางการเกษตร

3 มีพื้นที่โครงการรองรับเกษตรกรจำนวน 18 จังหวัด รวมเนื้อที่ประมาณ 3,735 ไร่ สามารถรองรับเกษตรกรได้ 585 ราย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยภาพรวมทั้งโครงการอยู่ในระดับต่ำ เกษตรกรที่ผ่านการอบรมเกือบทั้งหมดเข้าใจเงื่อนไขของโครงการเป็นอย่างดี การจัดที่ดินให้เกษตรกรทำประโยชน์ชั่วคราว พบว่า การจัดที่ดินให้เกษตรกรสามารถจัดได้ทุกราย โดยการจัดที่ดินมี 2 ลักษณะ คือ แปลงที่ดินทำกิน และแปลงที่อยู่อาศัยแยกกัน กับอีกลักษณะหนึ่ง คือรวมแปลงที่ดินทำ

กินและแปลงที่อยู่อาศัยไว้ด้วยกัน สำหรับขนาดการถือครองที่ดินระหว่าง 0.75 – 5.00 ไร่ เกษตรกรที่ได้รับการจัดสรรที่ดินจาก สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม แล้วจะได้รับการพัฒนาองค์ความรู้ และการสนับสนุนเงินทุน

4) จำนวนเกษตรกรที่มีรูปแบบการผลิตที่สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมีจำนวนทั้งหมด 41 ราย ประมาณร้อยละ 24 ของตัวอย่างทั้งหมด โดยจำนวนเกษตรกรที่เข้าอยู่อาศัยในพื้นที่โครงการจริง จำนวน 27 ราย หรือประมาณร้อยละ 16 ของจำนวนตัวอย่างทั้งหมด เกษตรกรที่มีรูปแบบการผลิตที่สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงส่วนใหญ่มีการวางแผนการผลิตที่ต่อเนื่อง นอกจากนี้เกษตรกรเหล่านี้ยังสามารถจัดการผลผลิตและการตลาดได้ด้วยตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตลาดท้องถิ่น หรือตลาดชุมชน

5) จำนวนเกษตรกรที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวมทั้งประเทศ จำนวน 18 ราย หรือประมาณร้อยละ 10 ของตัวอย่างทั้งหมด

6) ในความคิดเห็นของเกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่าโครงการนี้มีความเป็นไปได้ ซึ่งมาจากหลายปัจจัย เกษตรกรได้ระบุปัญหาและอุปสรรคของโครงการใน 4 ด้าน คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านสภาพพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร ด้านความรู้และการผลิต รวมทั้งด้านสังคมเศรษฐกิจ

แนวทางแก้ไขปัญหาคือ เร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ควรเร่งมอบหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (เอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01) ให้เกษตรกรโดยเร็วเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจของเกษตรกร

ผลการประเมินผลโครงการโดยรวม แม้ว่าผ่านเกณฑ์การประเมินผล แต่บางประเด็นก็ไม่ผ่านตามเกณฑ์ที่วางไว้ ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐาน การเตรียมความพร้อมเจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาค การจ่ายงบประมาณให้เกษตรกรไม่ตรงต่อเวลา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการติดตามมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1) การจัดหาพื้นที่รองรับเกษตรกรแม้ว่าจะมีเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร แต่ก็มีข้อจำกัดบางประการที่ไม่สามารถดึงดูดใจให้เกษตรกรตัดสินใจใช้ชีวิตในพื้นที่โครงการปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ โครงสร้างพื้นฐานที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ส่งผลให้เกิดการเพิ่มต้นทุนให้เกษตรกรในขบวนการผลิต ดังนั้นในการมองหาพื้นที่เป้าหมายในการรองรับเกษตรกรควรมองประเด็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานประกอบด้วย ทั้งนี้หากเกษตรกรลงมือผลิตได้ตามแผนการผลิตได้อย่างรวดเร็วจะทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจ มีรูปแบบการผลิตที่สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกิดการผลิตที่ยั่งยืน ในหลายพื้นที่ที่ไม่ได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเท่าที่ควร จำนวนเกษตรกรตัดสินใจในการผลิตในเชิงเดี่ยวในสัดส่วนที่สูง

2) หน่วยงานภาคีในโครงการโดยส่วนใหญ่ยังแยกส่วนกันทำงาน โดยวิทยาลัยการเกษตรและเทคโนโลยีให้องค์ความรู้แก่เกษตรกร และ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ได้ดำเนินการจัดหาพื้นที่รองรับเกษตรกร จุดด้อยของการบูรณาการของหน่วยงานภาคีในระดับภูมิภาค คือขาดการประชุมหารือร่วมกันและไม่ได้ชี้แจงในบางประเด็นที่ต่างฝ่ายต่างสงสัยหรือไม่เข้าใจ ดังนั้นจึงควรมีการประชุมในระดับภูมิภาคในแต่ละจังหวัดให้สม่ำเสมอเพื่อสร้างความเข้าใจทั้งสองฝ่าย

3) เกษตรกรที่ผ่านการคัดกรองจะมีความเข้าใจเงื่อนไขของโครงการเกี่ยวกับสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน ในทางปฏิบัติพบว่าเกษตรกรที่อยู่ครบตามเงื่อนไขเวลาของโครงการยังไม่ได้รับการประเมินทำให้เกษตรกรมีความเป็นกังวลใจ ดังนั้น สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ควรเร่งกระบวนการประเมินผลให้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะนอกจากสร้างความมั่นใจให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการแล้ว ยังเป็นต้นแบบที่ดีให้เกษตรกรรายอื่นๆ ได้เห็นเป็นตัวอย่างของความสำเร็จ

4) การดำเนินงานโครงการควรมีการเตรียมความพร้อมเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายให้มีความเข้าใจถูกต้องตรงกัน และควรมีคู่มือปฏิบัติงานให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

5) การจัดที่ดินให้เกษตรกรมีความแตกต่างกันตามประเภทของที่ดินคือทั้งที่ดินของรัฐ และที่ดินเอกชน การกำหนดขนาดที่ดินถือครองมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการจัดที่ดินให้เกษตรกรควรมีเกณฑ์ หรือการอธิบายว่าทำไมการจัดที่ดินให้เกษตรกรในแต่ละพื้นที่จึงมีความแตกต่างกัน ซึ่งควรมีการวางแผนร่วมกันทั้งโครงการเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

6) แม้ว่าการสนับสนุนองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรในทุกจังหวัดแต่พบว่าบางจังหวัดต้องมีความรู้ไม่สอดคล้องกับการสนับสนุนองค์ความรู้ให้เกษตรกร ควรเกิดจากความต้องการของเกษตรกร และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

7) ควรระมัดระวังในการให้สินเชื่อแก่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เนื่องจากเป็นการได้สิทธิการใช้ประโยชน์ในที่ดินชั่วคราว ควรใช้เวลาตรวจสอบความตั้งใจของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเพื่อป้องกันการเกิดหนี้สูญ

8) ในกรณีที่เกษตรกรไม่เข้าอยู่ทำประโยชน์ในลักษณะประจำ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ควรเร่งทำหนังสือเตือนให้เกษตรกรเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน หากเกษตรกรไม่สามารถเข้ามาดำเนินการได้ต่อ ควรจัดเกษตรกรรายอื่นเข้าทำประโยชน์แทน นอกจากนี้เกษตรกรรายใดที่สามารถทำการเกษตรตามระยะเวลาที่กำหนดและปฏิบัติตามเงื่อนไขของโครงการ ควรมีการประเมินผลแล้วออกหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน ให้เกษตรกรรายที่ผ่านการประเมินผลดังกล่าวเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรได้เห็นภาพการจัดที่ดินอย่างถาวร เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรที่ทำจริงและสร้างความมั่นใจให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการรุ่นต่อไป

9) แม้ว่าสภาพที่ดินมีข้อจำกัด แต่การพัฒนาในส่วนที่เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้โดยไม่ต้องใช้เงินลงทุนในปริมาณมากควรมีการเสนอให้เป็นทางเลือกแก่เกษตรกร เช่น การใช้พลังงานทางเลือก การใช้พลังงานลมในการสูบน้ำเข้าสู่ถังพัก การใช้ตะบันน้ำ การผลิตไฟฟ้าจากโซลาร์เซลล์ ซึ่งมีผลดีในหลายจังหวัด

10) ควรประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานต่างๆ ช่วยกันส่งเสริมในพื้นที่โครงการเพื่อเป็นการให้ความรู้แก่เกษตรกร ในการดำเนินการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นแนวทางให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิต สามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด